

SOUDNÍ ROZHLEDY

10/2005

24. ŘÍJNA 2005 / 11. ROČNÍK / STRANA 357–404
REDAKCE: ŘEZNICKÁ 17, 110 00 PRAHA 1

K AKTUÁLNÍM OTÁZKÁM JUDIKATURY

Helena, kontakt na mafiány a nové obrysy svobody slova v judikatuře Ústavního soudu

Michal Bobek, Brno*

Dne 15. března 2005 rozbodl Ústavní soud České republiky o ústavní stížnosti hudebního kritika Jana Rejžka.¹ Pan Rejžek se domáhal přezkumu rozsudku Vrchního soudu v Praze a rozsudku Nejvyššího soudu, kterými mu bylo uloženo omluvit se paní Heleně Vondráčkové² za výroky o její minulosti a profesních kontaktech. Ústavní soud došel k závěru, že výroky pana Rejžka na adresu paní Vondráčkové byly vyslovením osobního názoru a nikoliv výrokem obsahujícím dokazatelná skutková tvrzení. Tento závěr dle názoru Ústavního soudu vyplývá nejenom z výroku samotného, ale především z kontextu, ve kterém byly napadané výroky vyneseny. Názory Ústavního soudu v nálezu vyslovené jsou zajímavé a inovativní. Dle názoru autora kreativně rozvíjejí dosavadní judikaturu Ústavního soudu a zaslubují si proto detailnější rozbor.

Pozadí případu

Případu se dostalo značné mediální pozornosti, proto se omezíme jen na krátké shrnutí skutkových okolností a procesního vývoje případu. Výchozím bodem sporu byl článek, který uveřejnily dne 6. 10. 2000 Lidové noviny ve své příloze „Pátek Lidových novin“. Článek s titulem „Divčí válka – jsou české zpěvačky ještě vůbec zpěvačky? Nejsou to už jen nalíčené tváře z obálek?“ se kriticky zabýval pozadím české populární hudby. Všiml si především skutečnosti, že na trhu české populární hudby působí po velice dlouhou dobu osm stále stejných zpěvaček. Většina z nich byla v české populární hudbě činná již před listopadem 1989. Pozadí situace v české populární hudbě měly mimo jiné osvětlovat výroky hudebního kritika Jana Rejžka, které nebyly v případě většiny probíraných hvězd české pop-music zrovna lichotivé. Na adresu paní Vondráčkové pan Rejžek uvedl: „Můžeme se na ni dívat několika způsoby – i jako na osobu, která se jako jiné a jiní z pop-music, zapletla s minulým režimem. Jenže jí se zřejmě podařilo neztratit kontakt na mafiány, kteří jí v sedmdesátých a osmdesátých letech tlačili do rádií, do televize, na desky. Teď slavila come back v Polsku, ba dokonce s G. v Carnegie Hall. Velmi dojemné zpívat pro podezřelého Š. kámoše Čechoameričana J. [...]“³

Paní Vondráčková reagovala na výše uvedené výroky rozhovorem, uveřejněným v Lidových novinách o týden později. V něm paní Vondráčková popřela tvrzení o svém „kontaktním mafiány“ a označila je za pomluvu. Stejně tak popřela tvrzení, že by se „zapletla s minulým režimem“, tedy že by někdy podepsala tzv. Antichartu. Rozhovor byl předmětem dupliky ze strany pana Rejžka. Ten ve své reakci odkazoval na tiskovou zprávu z Rudého práva z roku 1977, ve kterém je paní Vondráčková uvedena mezi signatáři Anticharty. Tuto skutečnost paní Vondráčková v následující reakci v Lidových novinách opět popřela. Celá názorová výměna mezi oběma aktéry byla ukončena krátkým příspěvkem pana Rejžka, ve kterém opět odmítl tvrzení paní Vondráčkové.

Právě výroky, tučně zvýrazněné autorem ve výše uvedeném citátu, se staly základem pozdější žaloby paní Vondráčkové k Městskému soudu v Praze. V něm se paní Vondráčková domáhala jednak toho, aby se pan Rejžek (i) zdržel dalších mediálních útoků na její osobu, (ii) aby se žalobkyni dopisem omluvil a (iii) aby uveřejnil na svůj náklad omluvu v denním tisku. Městský soud žalobu v celém rozsahu zamítl. Vrchní soud rozhodnutí městského soudu zvrátil a nařídil panu Rejžkovi omluvit se. Nejvyšší soud zamítl dovolání. Pan Rejžek se proto dne 30. 5. 2003 omluvil paní Vondráčkové dopisem a dne 23. 6. 2003 na stránkách Lidových novin a MF Dnes.

Nález Ústavního soudu

Ústavní soud otevírá svoji argumentaci konstatováním, že jak svoboda slova, zaručená článkem 17 Listiny, tak právo na ochranu osobní cti a dobré pověsti v čl. 10 LPS

* Autor je asistentem předsedy Nejvyššího správního soudu. Poděkování za cenné připomínky náleží Marku Gillisovi a Janu Komárkovi. Názory v tomto článku uvedené vyjadřují výlučně názory autora a nikoliv instituce či osob výše uvedených.

¹ Nález z 15. 3. 2005, sp. zn. I. ÚS 367/03, zatím nepublikováno, přístupné v databázi judikatury Ústavního soudu na <http://www.judikatura.cz>.

² Protože autor neaspíruje na prózu kvality Franze Kafky, dovolí si na tomto místě a v dalším textu označovat jak stěžovatele Jana Rejžka, tak vedlejší účastnici řízení před Ústavním soudem Helenu Vondráčkovou plnými jmény a nikoliv jako stěžovatele J. R. a vedlejší účastnici H. V. Lze pouze podotknout, že nález Ústavního soudu, který v části týkající se vývoje případu a popisu skutkových okolností důsledně trvá na anonymizaci všech zmiňovaných osob (i přesto, že jejich jména pouze přebírá z článku v Lidových novinách, kde jsou přirozeně otištěna v nezkrácené podobě), potvrzuje nedávno učiněné závěry o zbytečnosti anonymizace publikovaných soudních rozhodnutí. Srov. Derka, L., Kühn, Z. Je anonymizace publikovaných soudních rozhodnutí vskutku nutná? *Jurisprudence*, 2005, č. 1, s. 21–25.

³ Citováno dle nálezů I. ÚS 367/03, zvýrazněno autorem. Abychom tedy rozhodnutí mírně odanonymizovali, poslední dvě citované věty v původní verzi znějí: „Teď slavila come back v Polsku, ba dokonce s G. v Carnegie Hall. Velmi dojemné zpívat pro podezřelého Š. kámoše Čechoameričana Jedličku.“

stojí na stejné úrovni. Jednomu právu není obecně možné přiznat přednost před právem druhým. Úkolem obecných soudů je proto provést, s ohledem ke konkrétním okolnostem každého jednotlivého případu, akt vyvažování (či poměřování) jednoho práva proti druhému. Dle názoru Ústavního soudu této maximě obecné soudy nedostaly: „Ústavní soud má za to, že obecné soudy nevezaly náležitý zřetel na ústavněprávní povahu této věci. Nejvyšší soud ČR se ve svém rozhodnutí ústavněprávnímu aspektu této věci nevěnuje vůbec, Vrchní soud v Praze, jako soud odvolací, jen v jednom stručném odstavci, v němž bez jakékoliv argumentace činí závěr, že svoboda projevu v dané věci nebyla porušena. Tím ovšem obecné soudy daly nedůvodně přednost jednomu základnímu právu před právem druhým [...]“

Jádrem argumentace Ústavního soudu je rozdíl mezi „tvrzenými skutečnostmi“ a „hodnotovým soudem“. Dle názoru Ústavního soudu obecné soudy nesprávně vyhodnotily tvrzení o „kontaktu na mafiány“ jako tvrzení skutečnosti, ač se jednalo o hodnotový soud. V otázce rozlišení mezi skutečností a hodnotovým soudem Ústavní soud odkazuje na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a německého Spolkového ústavního soudu: „[...] hodnotový soud a tvrzení skutečnosti se zásadním způsobem liší. Zatímco existence skutečnosti může být prokázána, pravdivost hodnotových soudů není dokazatelná, neboť hodnotové soudy nepopisují skutečnost, ale naopak ji více či méně volně interpretují (analyzováno podrobně např. ve věci *Lingens proti Rakousku* (1986), odst. 46). Zatímco tvrzení určitých nepravdivých skutečností samo o sobě lze dokonce i obecně zakázat, vyslovování názorových soudů, byť kontroverzních, zásadně požívá ústavní ochrany (srov. např. *BVerfGE 90, 241 na jedné straně a např. BVerfGE 90, 1 na straně druhé*).“

Rozlišení mezi hodnotovým soudem a tvrzení skutečnosti dle názoru Ústavního soudu do značné míry závisí na kontextu daného tvrzení: „Otázku, zda je prohlášení stěžovatele o kontaktech H. V. 'na mafiány, kteří ji v sedmdesátých a osmdesátých letech tlačili do médií', tvrzením skutečnosti nebo hodnotovým soudem, nelze dovozovat jen z jedné izolované věty, jak činí obecné soudy [...] v tomto smyslu se Ústavní soud ztotožňuje se stěžovatelem, že v žádném případě nemůže průměrný čtenář, který čte zmiňovaná slova v kontextu celého článku, chápat stěžovatelovu kritiku vedlejší účastnice tak, že je, jako zpěvačka, v kontaktu se členy mafie, tedy 'mezinárodní zločinecké organizace', spojené, slovy Městského soudu v Praze, s 'brutálním násilím či vybrožováním, únosy apod.'. Výroky stěžovatele nejsou v kontextu celého článku tvrzením skutečnosti, ale hodnotovým soudem.“

Hodnotový soud tak lze rozpoznat nejen z kontextu daného výroku, ale též z celospolečenského kontextu, v jakém jsou dané výroky pronášeny. Ústavní soud se zde na základě rozsáhlé analýzy napadaného článku a jeho bohatých citací přiklání k názoru, že vzhledem k obecnému povědomí veřejnosti o neprůhledných a pochybných praktikách, významu známosti a konexí v české populární hudbě je každému čtenáři jasné, v jakém smyslu byly výroky pana Rejzka míněny. Tato část argumentace Ústavního soudu je zakončena silnou obhajobou širšího pojetí svobody slova: „Je základním principem soudobé euroatlantické společnosti, že i nadnesené a přehánějící názory, a to dokonce i názory někoho urážející,

jsou-li proneseny ve veřejné či politické debatě, jsou názory ústavně chráněnými [...] Ústavní soud má opakovaně za to, že každý názor, stanovisko nebo kritika je, vzhledem k významu svobody projevu podle čl. 17 odst. 1 Listiny, zásadně přípustným [...] omezení svobody projevu je proto výjimkou, kterou je nutno interpretovat restriktivně a lze ji ospravedlnit jen kvalifikovanými okolnostmi.“

Na závěr svého nálezu přidává Ústavní soud další, v celkovém kontextu spíše podpůrný argument.⁴ Dle názoru Ústavního soudu měly obecné soudy při své úvaze vzít v potaz postavení paní Vondráčkové a skutečnost, že se jedná o populární osobu, činnou v oblasti veřejného života. Jako taková má paní Vondráčková snadnější přístup do médií než mnoho jiných občanů, což bylo mimo jiné zřejmé z rychlosti a množství replik a duplik na stránkách Lidových novin, ve kterých na své výroky oba aktéři reagovali. Ústavní soud zde vychází z názoru, že „[...] osoby veřejně činné, tedy politici, veřejní činitelé, mediální hvězdy aj. musí akceptovat větší míru veřejné kritiky než jiní občané [...] Důvod tohoto principu je dvojitý. Jednak se jím podporuje veřejná diskuse o veřejných věcech a svobodné utváření názorů. Co největší bohatost diskuse o věcech veřejných by měla být státní mocí regulována jen v míře nezbytně nutné (srov. čl. 17 odst. 4 Listiny). Současně tím státní akceptuje, že jeho mocenský zásah do svobody projevu, za účelem ochrany dobrého jména jiných občanů, by měl přijít subsidiárně, tedy pouze tehdy, pokud nelze napravit škodu jinak. Škodu lze napravit jinak než zásahem státu, například užitím přípustných možností k oponování kontroverzních a zavádějících názorů. Tak lze často minimalizovat škodlivý následek sporných výroků mnohem efektivněji než cestou soudního řízení.“

Filosofická kolísání

Nález Ústavního soudu je inovativní práci s dosavadní judikaturou soudu, do které jsou zakomponovány prvky práva Evropské úmluvy o lidských právech (judikaturou Evropského soudu pro lidská práva) a prvky práva srovnávacího (zohledněním stěžejních rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu a Nejvyššího soudu Spojených států amerických). Kde se nalézá Ústavní soud mezi těmito vlivy?

Zásadní otázkou, která může napomoci vysvětlit pozadí nálezu, je filosofické ukotvení svobody slova v náhledu Ústavního soudu. Z funkce, jakou právní řád (jeho Nejvyšší či Ústavní soud ve své judikatuře) filosoficky prisuzuje svobodě slova lze dovodit dva klíčové faktory: co všechno je chráněno svobodou slova (rozsah ochrany) a do jaké míry lze svobodu slova omezit (způsob omezení).

V obecné rovině lze mluvit minimálně o třech koncepcích funkce svobody slova v moderní společnosti:

⁴ Ze kterého, bohužel, denní tisk reagující na nález v případě paní Vondráčkové udělal argument hlavní a jediný. Svoji negativní úlohu zde zřejmě sehrála i neblahá česká praxe publikace „právních vět“ na počátku rozhodnutí. Právní věta v tomto případě ale dle názoru autora neobsahuje skutečně „ratio“ případu, kterým je rozlišení tvrzených skutečností a hodnotového soudu a nikoliv skutečnost, zda je daná osoba osobou veřejně činnou či nikoliv. Je pochopitelné, že při podobném „pohodlném“ čtení rozhodnutí, které se omezí na přečtení právní věty, dochází k záměně vedlejšího argumentu za hlavní.

- (i) Svoboda slova jako hledání pravdy,
- (ii) Svoboda slova jako prostředek pro naplňování politické účasti a formování politické vůle,
- (iii) Svoboda slova jako prostředek seberealizace jednotlivce.⁵

Svobodu slova jako hledání pravdy a širšího poznání lze stopovat zpět přinejmenším k Johnu Stuartu Millovi.⁶ Dle Millova pojetí má stát poskytnout minimálně (či nikak) regulovaný prostor pro svobodnou soutěž myšlenek, ve kterém se postupným dialogem vynoří pravda. Stát však zůstává naprosto neutrální, pokud se týče obsahu projevu. Svoboda slova má zahrnovat jakoukoliv komunikaci, i tu, která je bez jakékoliv zjevné společenské hodnoty. Hlavním znakem Millova pojetí jsou dva body: svoboda slova zahrnuje jakékoliv slovo a svoboda slova je omezena pouze stejnou svobodou ostatních jednotlivců.

Druhé pojetí svobody slova je užší. Chápe svobodu slova především v jejím politickém aspektu a společenské funkci formování veřejné a politické vůle. Svoboda slova je neomezená pouze v oblasti politické. Mimo oblast formování politiky může stát svobodu slova v rozumné míře omezit, například v oblastech, kde by slovo ohrožovalo veřejnou morálku, rovnost, ochranu menšin atd. Svoboda slova je především svobodou politického projevu, který je ale neomezený. V ostatních oblastech může stát přiměřeně omezení ukládat.

Svoboda slova jako prostředek seberealizace jednotlivce mění pohled na funkci projevu jednotlivce. Předchozí dvě kategorie měly v centru pozornosti zájmy společnosti. Třetí kategorie se staví na stranu jednotlivce a jeho zájmu. Předchozí kategorie chápaly svobodu slova především jako prostředek k dosažení dalších cílů (pravdy nebo demokratické politiky), svoboda slova jako seberealizace jedince chápe slovo jako hodnotu samu o sobě, jako formu seberealizace jedince. Projev ve společnosti je chápán jako druh veřejné akceptace jednotlivce coby člena komunity. Možnost promluvit a být slyšen je potvrzením jeho důstojnosti a statusu ve společnosti. Omezení svobody slova kupříkladu cenzurou či jednotlivým zásahem státu je chápáno jako druh urážky, jako odmítnutí jeho existence a jeho stylu života, hodnot a poselství, které se jednotlivec snaží komunikovat.⁷

Jednotlivé filosofické modely jsou přirozeně spíše myšlenkovými modely a v praxi se v čisté formě vyskytnou ztěž. I tak ale bývá zapotřebí svobodu slova v tom či onom ideálním modelu v určité společnosti ukotvit. Filosofické východisko pak má dopad na chápání funkce svobody slova v dané společnosti a její soudní definici. S jistou mírou nadsázky lze říci, že judikatura ve Spojených státech amerických se kloní spíše k prvnímu pojetí svobody slova: zdánlivě absolutní litera prvního dodatku k Ústavě Spojených států Amerických chápe svobodu slova jako významnou hodnotu, s minimální možností jejího omezení.⁸ Druhá funkce svobody slova je spíše zřetelná v judikatuře evropských soudů a Evropského soudu pro lidská práva: svoboda slova je chápána v širším společenském kontextu a její omezení mimo oblast politiky jsou v rozumné a nezbytné míře přípustné. Třetí pojetí svobody slova se objevuje například v judikatuře kanadské a Ústavního soudu Jihoafrické republiky, kdy omezení svobody slova je chápáno jako druh útoku na důstojnost jednotlivce.⁹ Tři výše načrtnuté kategorie nemusí být disjunktivní. Při ospravedlnění svobody slova a jejím filosofickým ukotvení se mohou přirozeně doplňovat.

Rozdíl mezi prvním a druhým filosofickým modelem nalézá svůj obraz také v ústavním textu. Zdánlivě absolutní ochrana svobody projevu v americké ústavní tradici odpovídá na první pohled jednostupňovému testu v prvním dodatku Ústavy spojených států amerických, která kategoricky stanoví že „Kongres nesmí přijímat zákony omezující svobodu projevu“. První dodatek však nestanoví, jak činí kupříkladu Evropská úmluva o lidských právech,¹⁰ žádnou možnost omezení této svobody. Jestliže je tedy něco „projevem“ ve smyslu prvního dodatku, je to hodné ochrany.

Absolutní charakter prvního dodatku je však pouze zdánlivý, stejně jako jednostupňovost testu. Omezení svobody slova a vyvažování jednotlivých zájmů se v judikatuře Nejvyššího soudu USA děje také. Probíhá však již ve fázi definiční: pokud si Nejvyšší soud přeje vyjmout některý projev z ochrany prvního dodatku, tak je nucen činit značné definiční kličky při vymezování „projevu“. Podobná definiční akrobacie nicméně není zapotřebí v evropském kontextu, kde ochrana projevu odpovídá spíše druhému filosofickému modelu. Ústavní přezkum je dvoustupňový přímo na základě ustanovení ústavy (či Evropské úmluvy): v první fázi je zachycena plná šíře svobody projevu, ve druhé fázi lze diskutovat její omezení.

Kam lze v tomto spektru zařadit nálezy Ústavního soudu? Dá se říci, že Ústavní soud se ve svém nálezu hodnotově pohybuje mezi první a druhou kategorií. Na jednu stranu soud uvádí, že je třeba chránit *veřejnou a politickou debatu*, do které by soudy neměly vstupovat a když, tak pouze *subsidiárně, pokud nelze škodu napravit jinak*. Toto pojetí by se blížilo výchozímu Millovi

⁵ Tyto kategorie pocházejí z rozhodnutí kanadského Nejvyššího soudu v případě *Irwin Toy Ltd. v. Quebec (Attorney General)* [1989] 1 S.C.R. 927; 1989 S.C.R. LEXIS 317. Jinou kategorizaci nabízí kupříkladu *Emerson, T.I. Toward a General Theory of the First Amendment*. 72 Yale Law Journal 877 (1962-1963), na s. 878-886.

⁶ Srov. *Mill, J. S. On Liberty*. Harmondsworth: Penguin Books, 1982. V českém překladu naposledy vyšlo jako *Mill, J. S. O svobodě*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1913.

⁷ Srov. *Raz, J. Freedom of Expression and Personal Identification*. 11 Oxford Journal of Legal Studies 303 (1991), především s. 309 an.

⁸ Srov. *Emerson*, cit. výše, pozn. č. 5 či v ještě radikálnějším pohledu *Meiklejohn, A. The First Amendment is an Absolute*. 1961 Supreme Court Review 245. Pouze dva soudci Nejvyššího soudu se v minulosti snažili obhajovat (neúspěšně) absolutní charakter prvního dodatku - William O. Douglas a Hugo Black, především v 50. a 60. letech minulého století. Srov. odlišné stanovisko soudce Blacka v případě *Konigsberg v. State Bar of California*, 366 U.S. 36 (1961). Postoj Nejvyššího soudu USA vychází z tradičně liberálních pozic: stát nemá rozhodovat mezi tím, co lze omezit a co omezit nelze, stát nemá kontrolovat obsah projevu. Tento postoj lze má svůj původ ve známém odlišném stanovisku soudce O.W. Holmes v případě *Abrams v. US*, 250 U.S. 616 (1919): „*Nejvyšší dobro je nejlépe dosaženo svobodnou výměnou myšlenek - nejlepším testem pravdivosti je moc myšlenky získat pro sebe podporu v soutěži na trhu [.]*“ Tato pozice dotažena do extrému má kupříkladu za následek ochranu vysílání pornografie coby svobody projevu - *United States v. Playboy Entertainment Group, Inc.*, 529 U.S. 803 (2000), ochranu pálení vlajky - *Texas v. Johnson*, 491 U.S. 397 (1989) či *U.S. v. Eichmann*, 496 U.S. 310 (1990) nebo pochodu neonacistů jako chráněného druhu projevu - *Smith v. Collin*, 439 U.S. 916 (1978).

⁹ Děje se tak především v kontextu ochrany menšin, kdy popření svobody slova pro například homosexuální menšinu zabavováním homosexuálních publikací pro jejich obscénní charakter je chápáno jako porušení práva jednotlivců na lidskou důstojnost. Srov. například *Little Sisters Book and Art Emporium v. Canada (Minister of Justice)*, 2000 Can. Sup. Ct. LEXIS 66; 2000 SCC 69 (2000). Rozpor ve filosofickém pozadí je dobře patrný v kontrastu se Spojenými státy v přístupu k podobné problematice důstojnosti a rovnosti v oblasti obscénních publikací - srov. *American Booksellers Assoc., Inc. v. Hudnut*, 771 F.2d 323 (1985) (U.S. CA (7th)).

¹⁰ Čl. 10 odst. 1 a odst. 2 EULP.

¹¹ Srov. například definiční tápání v otázce co je ústavně chráněným projevem (*expression*) a nad rámec ústavní ochrany jdoucím jednáním (*action*) - *Emerson*, cit. výše pozn. č. 5, na s. 917 an.

chápaní veřejnému trhu myšlenek, jehož omezení je možné pouze pro ochranu druhého jednotlivce. Na druhou stranu ale Ústavní soud akceptuje dělbu výroků na tvrzení skutečností a osobní názory, čímž se dopouští toho, čeho by se stát v Millově pojetí nikdy dopouštět neměl: začíná sám třídit a dělit myšlenky na fakta a názory, čímž přijímá pod svoji ochranu výroky jedny a zavrhne druhé. Tímto postupem Ústavní soud vykračuje z klasického Millova pojetí a pohybuje se spíše do evropského (německého) pojetí svobody slova jako druhu politické participace, která ale může být státem regulována.

Z jednoho nálezu nelze přirozeně dělat dalekosáhlé filosofické závěry. Judikatura Ústavního soudu je mladá a nemůže zatím těžit z desetiletí ustálené judikatury jako Německo či Spojené státy. Stejně tak je obtížné brát případ pomluvy a konfliktu mezi svobodou slova a ochranou osobní cti jako vzorový případ pro definici filosofického východiska svobody slova. Tento druh konfliktu totiž působí definiční potíže každému filosofickému pojetí svobody slova.¹² Jak však bude dále rozebráno níže, kolísání mezi evropským a americkým pojetím svobody slova je patrné na dalších místech v nálezu Ústavního soudu. Celkově se dá říci, že nález je zajímavým pokusem o sloučení výchozího, jednoznačně evropského typu „rozumné regulované svobody slova“ s volnějším americkým modelem.¹³

Tvrzené skutečnosti versus hodnotové soudy

Klíčovým bodem nálezu je bezesporu pokus o rozlišení „tvrzených skutečností“ a „hodnotového soudu“, jinými slovy snaha o oddělení objektivní skutečnosti od názoru jednotlivce. Je však zřejmé, že touto klasifikací problémy spíše začínají než končí. Je tvrzení o „kontaktnosti“ skutečností, kterou lze prokázat, nebo pouhým osobním názorem? Odkaz Ústavního soudu v této otázce na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a německého Spolkového ústavního soudu může sice věci napomoci, rozhodně ji ale neřeší. Z judikatury Spolkového ústavního soudu je totiž zřejmé, že německé ústavní judikatura se potýká s naprosto stejným definičním problémem.

Problematika odlišení tvrzené skutečnosti a osobního názoru je dobře patrná z judikatury týkající se popírání šoa a tzv. „osvětimské lži“, na kterou ostatně Ústavní soud v nálezu sám odkazuje.¹⁴ V citovaném případě Spolkový ústavní soud přezkoumával ústavnost zákazu shromáždění neonacistické strany v Mnichově. V květnu 1991 chtěla *Nationaldemokratische Partei Deutschlands* v Mnichově uspořádat přednášku Davida Irvinga. David Irving je anglický „historik“, zastánce „revizionistické“ teorie. Dle jeho názoru neexistoval nikdy žádný holocaust. Celá šoa je prý výmysl židů, který slouží k nátlaku a morálnímu vydírání světových vlád pro židovské požadavky. Mnichovské úřady „přednášku“ zakázaly s poukazem na nebezpečí šíření a propagace „osvětimské lži“, která je v Německu trestně stíhatelná.

Argumentace Spolkového ústavního soudu se opírala o výše zmiňované odlišení tvrzené skutečnosti od vyslovení osobního názoru. Osobní názor není možné dokázat jako pravdivý či nepravdivý. Vyslovení osobního názoru je vždy pod ochranou Základního zákona, bez ohledu na to, jestli je emotivní, škodlivé či urážlivé. Tvrzenou skutečnost na druhou stranu prokázat lze. I ta je

však chráněna, pokud přispívá k vytváření osobního názoru. Dle náhledu Spolkového ústavního soudu je existence vyhlazování židů za druhé Světové války objektivní a dostatečně prokázanou skutečností. Opačné tvrzení je jasně nepravdivé a nepožívá žádné ochrany, neboť je jasné, že je lživé a nemůže přispět k vytváření osobního názoru. Spolkový ústavní soud odkazuje na svoji ustálenou judikaturu, podle které „[...] úmyslně šířené nepravdivé výroky nepožívají ochrany svobody slova.“¹⁵

Argumentační postup Spolkového ústavního soudu v popsáném případě je pochopitelný, není však bezproblémový. Může fungovat v případě „osvětimské lži“, kdy se drtivá většina lidí shodne na názoru, že se jedná skutečně o prohlášení lživé.¹⁶ V mnoha případech však tvrzení osobního názoru a tvrzení faktů tvoří neoddelitelné kontinuum. Rozhodnout, kde začíná jedno a končí druhé je často obtížné. Jestliže prohlásí A o B, že B je homosexuál, jedná se o názor nebo skutečnost? Sexuální orientace, stejně jako kontakty s mafií, mohou být bezesporu předmětem skutkových tvrzení a skutkových dokazování.¹⁷ Na první pohled je tedy zřejmé, že skutečnost, jestli A měl (či má) pohlavní styk s osobou stejného pohlaví je tvrzení skutečnosti. Stejný výrok ale může být, v závislosti na kontextu výroku, chápán odlišně a proměnit se z tvrzené skutečnosti na osobní názor. Výrok může být třeba vnímán jako širší vyslovení odsudku nad danou osobou, jako pomlouvačný osobní názor, kdy negativní konotace, který ve většinové (heterosexuální) společnosti daná sexuální orientace má, má být odrazem negativního názoru o B.

Domníváme se, že výše naznačená dělba mezi názorem a skutečností může fungovat pouze v naprosto zjevných případech, kdy není pochyb o lživosti výroku. Ve většině případů ale fungovat nemůže. Navíc přisuzuje soudům politicky ztěžá akceptovatelnou míru dozoru nad obsahovou „správností“ výroku a zvyšuje míru právní nejistoty ohledně toho, co bude nakonec kvalifikováno jako názor a co jako skutečnost.

Dělba mezi názorem a skutečností je navíc obzvláště problematická v otázkách osobní cti a svobody slova, protože je zpravidla řeč o žijících osobách. Jestliže osoba A nařkne z homosexuality osobu B, ta se pravděpodobně

¹² Především proto, že historická geneze svobody slova je ochrana názoru jedince před státní cenzurou, tedy vztahu jedinec versus stát, nikoliv jedinec versus jedinec. Největší problémy pak ochrana osobní cti jako hranice svobody slova působí zastáncům absolutního pojetí svobody slova v americkém ústavním právu. Blíže viz *Emerson, T. I. Toward a General Theory of the First Amendment*. 72 *Yale Law Journal* 877 (1962–1963), na s. 922 an. Ke konfliktu mezi svobodou slova a ochranou osobnosti jako jednotlivému případu kolize ústavních práv, srov. *Dreier, H.* (Hrsg.) *Grundgesetz. Kommentar*. Band I (Artikel 1–19). Mohr Siebeck 1999, na s. 422 an. (marg. č. 216 an.).

¹³ K přejímání amerických vzorů v konfliktu svobody slova s ochranou osobnosti v Anglii a Německu, srov. *Markesinis, B. S.* *The Right to Be Left Alone Versus Freedom of Speech*. [1986] *Public Law*, s. 67–82.

¹⁴ BVerfGE 90, 241 (1 BvR 23/94) – *Auschwitzlüge*.

¹⁵ BVerfGE 90, 241 na s. 246.

¹⁶ I tak je ale již tento postup poznamenán výše diskutovaným „evropským“ pojetím svobody slova, kdy stát autoritativně rozhoduje, co je lživé a co je pravdivé skutečnost. V klasickém Millově (a do značné míry současném americkém) pojetí podobně soudy státu nepřislouží. Srov. *R.A.V. v. City of St. Paul, Minnesota*, 505 U.S. 377 (1992), kde Nejvyšší soud jasně konstatuje, že veřejné moci nepřislouží hodnotit obsah výroku.

¹⁷ Z této perspektivy proto nelze považovat názor Vrchního soudu v Praze, který se domníval, že výraz „kontakt s mafií“ je tvrzením skutkovým a ověřitelným, za naprosto pomýlený. Vychází však z jiného hodnotového a filosofického rámce svobody slova, než který přijal za svůj Ústavní soud.

ohradí. Jestliže osoba A řekne o Juliovi Césarovi, že spáchal sebevraždu, bude se s největší pravděpodobností jednat o údaj nesprávný, nikdo se ale (zřejmě) neohradí. I kdyby se ohradil, prokázat, že byla nějaké žijící osobě podobným výrokem způsobena nějaká újma je obtížně představitelné. Je proto zřejmé, že míra svobody slova a hledání pravdy, kterou je možné tolerovat ze strany státu, není možné tolerovat tehdy, když je v sázce osobní čest jiného jedince. I proto je dichotomie názor/skutečnost pro otázky ochrany osobní cti nevhodná – pouze zvyšuje nepředvídatelnost toho, co je chráněným názorem a co skutečností.

Únik z nevhodné dichotomie názor/skutečnost je možný dvěma způsoby. První možností je toto dělení naprosto opustit a chápat všechny výroky jako názory svého druhu, které jsou pod ochranou svobody slova, ať je jejich obsah jakýkoliv. Tento model může dobře fungovat v právních rádech, které mají dvoustupňový přezkum porušení svobody slova, tedy především v evropském modelu. Jak již bylo zmíněno výše, dvoustupňovým modelem je myšlen kupříkladu model český, německý či model Evropské úmluvy o lidských právech. První stupeň je představován obecnou zárukou svobody slova či projevu (srov. čl. 17 odst. 1 a 2 LPS). Druhým stupněm je diskuse nad tím, zda a kdy je možné dané právo omezit (čl. 17 odst. 4 LPS).¹⁸ Hmotně-právní vyvažování jednotlivých zájmů se tak posune až do stádia hodnocení omezení svobody slova, jeho nutnosti a přiměřenosti.

V tomto modelu tak není třeba vylučovat některé druhy výroků z právní ochrany v první fázi testu, jak to na první pohled trochu nepochopitelně učinil německý Spolkový ústavní soud. Spolkový ústavní soud totiž mohl stejně dobře konstatovat, že „osvětimská lež“ je prohlášením jako každým jiným, nicméně její zákaz a z toho plynoucí omezení svobody slova je nutné a přiměřené.¹⁹ Stejný postup použil kupříkladu v případě popírání holocaustu kanadský Nejvyšší soud v případě *Regina v. Keegstra*.²⁰ Případ se týkal gymnasiálního učitele, který popíral holocaust a učil žáky o proradnosti židů a jejich plánech na světovládu. Kanadský Nejvyšší soud konstatoval, že i podobně urážlivé a velice pochybné výroky spadají pod svobodu projevu. Jejich zákaz je však ve svobodné a demokratické společnosti nutný, přiměřený a ospravedlnitelný pro zachování veřejného míru a ochrany práv ostatních (nejen židovských) občanů.²¹

Stejný postup by mohl též zvolit Ústavní soud, aby se vyhnul problematické definici toho, co je to tvrzení skutečnosti a co je to osobní názor. Jednalo by se o širokou definici „názoru“ v čl. 17 odst. 2 LPS, která by ale byla podrobena omezení v rámci čl. 17 odst. 4 LPS, tedy při výkladu toho, co je v *demokratické společnosti nezbytné pro ochranu práv a svobod druhých*. Ústavní soud však nakonec zvolil druhou možnost toho jak si pomoci z definiční nedokonalosti možnosti odlišit názor od skutečnosti. Klíčem k řešení byl kontext výroku, který Ústavní soud posloužil pro usměrňovací analýzy.

Obsah versus kontext

„Otázku, zda je prohlášení [...] tvrzením skutečnosti nebo hodnotovým soudem, nelze dovozovat jen z jedné izolované věty [...] Ústavní soud se ztotožňuje se stěžovatelem, že v žádném případě nemůže průměrný čtenář, který čte zmiňovaná slova v kontextu celého článku, chápat stěžovatelovu kritiku vedlejší účastnice

tak, že je [...], v kontaktu se členy mafie, tedy ‚mezinárodní zločinecké organizace‘“.

Ústavní soud využil kontextu prohlášení jako korektivu pro usměrňování závěrů učiněných na základě obsahu. Východí pozicí je výrok samotný, který může být chápán jako tvrzení skutečnosti. Osočí-li například osoba A osobu B s tím, že B je „naprosto dementní“, tento výrok lze považovat za tvrzení skutečnosti – demenci je možné lékařsky kvalifikovat a je-li osoba B dementní lze zjistit odborným posudkem. Je-li ale stejný výrok použit mimo rámec lékařské vědy, kupříkladu mezi přáteli pro odsouzení zapomnětlivosti osoby B, která opět nekoupila lístky na koncert, výrok nabývá naprosto jiných rozměrů. Stejně tak lze argumentovat v případě výroku „kontakt na mafiány“, pokud je zasazen do kontextu celého sporného článku. Testovacím kamenem zde není obsah výroku samotného, ale reakce „průměrného čtenáře“ na zmiňovaný výrok.

V této části nález Ústavního soudu rozumně slučuje dva hlavní přístupy k hodnocení výroků a k odlišení, které výroky požívají ochrany svobody slova a které nikoliv. Tradiční evropský přístup se zaměřuje spíše na obsah výroku samotného. Jak vyplývá z výše probíraného rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu,²² výroky popírající holocaust nepožívají ochrany svobody slova, bez ohledu na jejich kontext či následky. Odlišný přístup představuje opět judikatura Nejvyššího soudu USA. Nejvyšší soud odmítá hodnotit či zakazovat obsah projevu, je však ochoten omezit svobodu slova pokud v kontextu, v jakém jsou proneseny, mohou působit škodu či podněcovat k narušení veřejného pořádku. Rozhodujícím není co bylo řečeno, ale jak to bylo vnímáno a jaký následek to způsobilo.²³

Možným vysvětlením této odlišnosti je, kromě výše diskutované rozlišení ve struktuře ústavního textu, rozdílné pojetí společnosti a demokracie v obou kulturách. Svoboda slova vystavěná na obsahu výroku je možná ve spíše homogenních společnostech, které sdílejí stejné hodnoty a podobné názory. Ve společnostech, ve kterých

¹⁸ V pojetí Evropské úmluvy o lidských právech se jedná o vzájemnou souhrnu čl. 10 odstavce 1 (zaručení práva) s odstavcem 2 (možnosti omezení), v případě německého Základního zákona čl. 5 a odstavce 1 a 2.

¹⁹ V případě rozhodnutí Spolkového ústavního soudu stály v pozadí tohoto postupu zřejmě silné morální a právně-politické myšlenky, kdy si Spolkový ústavní soud mohl přát vyjádřit morální odsudek nad podobným typem výroků, které by vzhledem k hodnotovým základům Základního zákona a německým historickým zkušenostem v Německu naprosto žádné ochrany požívat neměly. Silným podpůrným argumentem zde pak může být zneužití práva dle článku 18 Základního zákona. Jak však zmíněno výše, v případě „osvětimské lži“ se nejednalo o pomluvu, tedy o konflikt mezi svobodou slova a ochranou osobní cti, ale o trestně-právní kolizi mezi státem a jednotlivcem v otázkách úmyslné falzifikace historických skutečností. Srov. v této souvislosti též zajímavý nález Maďarského ústavního soudu z 18. 5. 1992, případ č. 1358/B/1991, publikován v Magyar Közlöny 1992 No 53, kde ústavní soud detailně diskutuje kolizi mezi ústavně zaručenou svobodou slova a trestním činem podněcování k rasové nenávisti.

²⁰ 61 C.C.C. 3d 1; 11 W.C.B.2d 352, viz též *Zundel v. The Queen et al.*, 95 D.L.R. 4th 202; 75 C.C.C. 3d 449; 17 W.C.B. (2d) 106.

²¹ Stejný styl argumentace v případě osvětimské lži zvolili též francouzské soudy a následně Výbor Spojených národů pro ochranu lidských práv v případě *Robert Faurisson v. France*, Communication No. 550/1993, 2 BHRC 1 (1996).

²² BVerfGE 90, 241 (1 BvR 23/94) – *Auschwitzlüge*.

²³ Zakázány jsou tak pouze projevy, které podněcují k násilí či narušení veřejného pořádku a jsou schopné tento následek vyvolat (*fighting words*). Kontext projevu a jeho následek v daném kontextu jsou určující – srov. *R.A.V. v. City of St. Paul, Minnesota*, 505 U.S. 377 (1992). Vymezení přesného standardu pro „podněcování“ slovem však Nejvyššího soudu nikdy nevyjasnil – srov. *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969).

lze nalézt materiální shodu o obsahu určitého výroku, lze vzhledem ke sdíleným hodnotám a postojům určit, jak bude určitý výrok ve většině případů vnímán. Podobný kulturní konsensus však chybí ve Spojených státech, které jsou založeny spíše na respektování demokratického procesu a záruky procesních práv, nikoliv nutně na hodnotové shodě. V rovině svobody slova je tato odlišnost reflektována absencí hodnocení obsahu výroku, neboť ten se může podstatně lišit vzhledem ke značným kulturním odlišnostem mezi jednotlivými etniky. Výrok je ale hodnocen kontextuálním testem a zjištěním toho, co jednotlivý výrok u daných osob vyvolal.

Řečeno ve zkratce, více homogenní společnosti jsou schopné hodnotit obsah výroku, méně homogenní společnosti pouze kontext a následky. Spojením obou testů lze dosáhnout rozumné rovnováhy. Smíšený test je navíc vhodnější pro regulaci svobody slova v současné společnosti, kdy se homogenní společenství stává ohroženým druhem a shoda nad škodlivostí obsahu výroku vzácnou.

Osoby soukromé versus osoby veřejné

Měly by osoby veřejně činné požívat menší míry ochrany osobnosti než zbytek populace? Populární zpěvačka má jistě lepší přístup do médií než Jan Novák z Dolní Lhoty. Znamená to však, že osobní čest osoby veřejně činné byla původním výrokiem méně dotčena? Není tímto přístupem popřena rovnost občanů před zákonem?

Odpověď na výše uvedené otázky je dána vnímáním principu rovnosti. Jestliže by se naše zkoumání omezilo na kritéria formální rovnosti (všem stejně), odlišení osob veřejně činných od osob „soukromých“ v otázkách ochrany osobní cti jistě porušením principu rovnosti je. Z nálezu Ústavního soudu je však zřejmé, že Ústavní soud vnímá rovnost v jejím materiálním aspektu.²⁴ Tento pohled je potvrzen vnímáním zásahu státu jako zásahu subsidiárního, který následuje pouze v okamžiku, kdy se jednotlivec není schopen domoci nápravy sám. Nápravou Ústavní soud *implicitně* míní možnost na problematický výrok podobným způsobem reagovat, v ideálním případě stejným způsobem či ve stejném médiu. Za respektování podobného hodnotového východiska lze souhlasit s Ústavním soudem v tom, že osoby populární hudby s širokým přístupem do (přínejmenším bulvárních) médií nejsou ve stejné pozici jako náš Jan Novák z Dolní Lhoty. Tato materiální nerovnost pak odůvodňuje odlišnou míru ochrany. Státní zásah tak vlastně vyrovnává příležitosti obou jedinců zjednatí nápravu.

Zdá se, že vítr vane opět ze Spojených států. Ač tedy Ústavní soud pro své závěry cituje i rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, odlišení mezi osobami veřejně činnými a osobami ostatními v otázce konfliktu ochrany osobní cti a svobody slova je tradičním tématem judikatury soudů Spojených států amerických.²⁵ V případě Spojených států je však rozlišení mezi osobami veřejně činnými a osobami „soukromými“ dotazeno do důsledků i v rovině procesní: aby mohla osoba veřejně činná uspět v civilní žalobě na ochranu osobnosti, nestačí ji prokázat, že o ni někdo prohlásil tvrzení nepravdivé. Žaloba bude úspěšná pouze tehdy, pokud někdo o osobě veřejně činné šíří nepravdivé informace se „skutečným zlým úmyslem“ (*with actual malice*), tedy s rozeznatelným cílem škodit.²⁶ Skutečnost, že výrok je ob-

jektivně nepravdivý v případě osob veřejně činných nestačí, žalobce musí prokázat zavinění na straně šířitele informace, a to buď ve formě úmyslu, nebo hrubé profesní nedbalosti.

K těmto závěrům tři poznámky: za prvé, zdaleka ne všechny výtvořky americké judikatury jsou vhodné pro export do Evropy. Dle názoru autora je odlišení ochrany pro osoby veřejně činné a osoby soukromé jedním z oněch nevhodných exportních artiklů. Kam může podobné odlišování vést ukazuje společenská situace ve Spojených státech: veškerý život politiků a veřejných osob se stává věcí veřejnou.²⁷

Za druhé, je sporné nakolik lze americkou judikaturu, tedy její hlavní proud, která se týká především pomluv a ochrany cti politiků a státních úředníků,²⁸ aplikovat na situaci populární zpěvačky. Odpověď na tuto otázku je ale opět možné dovodit z filosofického ukotvení svobody slova a šíře výroků, které by měla zahrnovat: pokud chápeme svobodu slova především jako hledání pravdy ve kterékoli oblasti, pak není důvod odlišovat populární zpěvačky od politiků. Oba se nacházejí ve veřejném prostoru, oba by měli být předmětem veřejné diskuse. Pokud však chápeme svobodu slova především jako prostředek formování politické vůle v demokratickém státě, pak lze pochybovat, nakolik zahrnutí diskuse o minulosti zpěvaček populární hudby přispívá k formování politické vůle. Při přijetí druhé jmenované koncepce by se rozlišování mezi osobami veřejnými a soukromými mělo omezit na politiky a široce definované státní úředníky.

Za třetí, i kdybychom se rozhodli nějaké rozlišení mezi ochranou pro osoby veřejné (osoby ve veřejných funkcích) a osoby ostatní akceptovat, nález Ústavního soudu je v tomto ohledu „nedotažený“. Ústavní soud je totiž na jednu stranu připraven zavést rozlišení mezi osobami veřejnými a soukromými a mezi mírou jím poskytované ochrany, na druhou stranu ale již nepřebírá odlišný procesní standard pro oba případy, žádný americký „*actual malice*“. Jaký je tedy rozdíl v ochraně pro obě skupiny? V čem se liší a jaké standardy by pak měly obecné soudy aplikovat? Nález Ústavního soudu na toto téma mlčí. Odlišnost ochrany pro osoby soukromé a veřejné tak zůstává spíše podpůrným argumentem než jakýmkoliv hmatatelným právním principem.

Ať je již zvoleno jakékoliv hodnotové východisko, i tak by bylo vhodné odlišovat výroky týkající se výkonu funkce či náplně činnosti určité veřejné osoby od jejího

²⁴ Ať již by se jednalo o rovnost příležitostí či rovnost výsledků. Blíže viz např. *Fredman, S. Discrimination law*. Oxford : Clarendon, 2002, část II.

²⁵ Ústavní soud sám cituje dva klíčové případy, *New York Times Co. v. Sullivan* 376 U.S. 254 (1964) a *Gertz v. Robert Welch, Inc.* 418 U.S. 323 (1974). Z pozdější judikatury federálních odvolacích soudů lze zmínit *Larry Buendorf v. National Public Radio, Inc.* 822 F.Supp. 6; 1993 U.S. Dist. LEXIS 7073; 21 Media L. Rep. 1842 či *Anderson v. Liberty Lobby, Inc.*, 477 U.S. 242, 91 L. Ed. 2d 202, 106 S. Ct. 2505 (1986).

²⁶ *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U.S. 254, 11 L. Ed. 2d 686, 84 S. Ct. 710 (1964), na straně 279 a 280.

²⁷ Zde je však třeba přiznat, že první (i když osamocený) import americké judikatury v této otázce učinil Evropský soud pro lidská práva v roce 1986 ve výše zmiňovaném případě *Lingens v. Rakousko*.

²⁸ *New York Times Co. v. Sullivan* se týkal práce policejních důstojníků v Alabamě, kteří bránili desegregaci amerického jihu, *Larry Buendorf v. National Public Radio, Inc.* se týkal šéfa ochranky presidenta Forda a konečně i případ Evropského soudu pro lidská práva *Lingens v. Rakousko* se týkal nacistické minulosti šéfa rakouské opozice a novinových útoků na tehdejšího rakouského kancléře, který dle názoru novinaře pana Lingense temnou minulost čelných rakouských politiků dostatečně neodsoudil.

soukromého života. I osoby veřejně činné by měly požívat stejné míry ochrany jako osoby soukromé pro oblasti mimo výkon jejich veřejné funkce. Jestliže tedy osoba A prohlásí, že „komunisté jsou prasata“, jedná se zřejmě o dosti brutální způsob vyjádření politického přesvědčení. Tento výrok sice nevybíravým způsobem napadá určitou skupinu lidí, činí tak nicméně z důvodu jejich politické příslušnosti či politické aktivity. Jestliže by však osoba A prohlásila, že „komunistický poslanec X.Y. je homosexuál“, jednalo by se o útok osobní. Prohlášení osoby A by mohlo být taktéž motivováno osobním nesouhlasem s politickým přesvědčením komunistické strany. V takovém případě by však útok nepřijatelným způsobem zasahoval do soukromé, osobní sféry X.Y. Stejně principy lze aplikovat i v širším kontextu mimo politickou scénu. Média mají jistě právo zkoumat, jestli například slavný sportovec nedopuje nebo nebere drogy. Nejenom že je sport náplní jeho veřejné činnosti, daný sportovec také svým závoděním představuje určitý symbol čestného sportu a zdravého životního stylu. Média ale již nemají právo zjišťovat, jestli daný sportovec (ne)podvádí svoji ženu.

Vyvažování práv ve vztazích mezi jednotlivci

Ústavní soud svůj nálezh zahájil výtkou. Výtku směřoval k obecným soudům. Dle názoru Ústavního soudu nevaly obecné soudy v dostatečné míře v potaz kolizi dvou ústavních práv – práva na soukromí a svobody slova. Ústavní soud vyzývá obecné soudy provádět vyvažování obou zájmů v každém konkrétním případě a varuje před automatickým vítězstvím ochrany osobnosti.

Mezi řádky nálezu lze číst nesouhlas Ústavního soudu s judikaturou obecných soudů, kde dostává příliš často a příliš snadno přednost ochrana osobnosti, a to i v případech, které nejsou způsobily vyvolat škodu na pověsti stěžovatele. Jak uvádí sám Nejvyšší soud v rozsudku, kterým zamítl dovolání pana Rejzka a který byl zrušen Ústavním soudem: „K úspěšnému uplatnění práva na ochranu osobnosti postačí zjištění, že zásah byl objektivně způsobily narušit nebo obrozit práva chráněná ustanovením § 11 občanského zákoníku; nevyžaduje se vyvolání následků. Kdo se zásahu dopustil, nemůže se zprostit odpovědnosti ani důkazem, že byl v omylu (tzv. důkazem omluvitelného omylu) /viz Sborník III. Nejvyššího soudu, SEVT, Praha 1980, str. 176 a 177.“²⁹

Jistou vypovídající hodnotu může mít nejenom to, že se Nejvyšší soud vůbec nezabýval ústavně-právními aspekty celého sporu, ale též skutečnost, že celá argumentace Nejvyššího soudu v otázce konfliktu ochrany osobnosti a svobody slova je postavena na odkazu na jeden judikát z roku 1980.³⁰ Přelom 70. a 80. let však nelze, řečeno eufemisticky, považovat za baštu svobody slova. Je otázkou, nakolik je judikatura z tohoto období stále použitelná. Poselství Ústavního soudu je v této otázce dobře čitelné: konflikt svobody slova a ochrany osobnosti je nutné vážít ve světle principů demokratického právního státu, ve kterém má svoboda slova nesrovnatelně jinou váhu než v letech osmdesátých. Tento požadavek přirozeně neznamená automatismus z opačné strany, tedy že do budoucna bude opuštěna ochrana osobnosti ve prospěch svobody slova. Nález Ústavního soudu je v tomto ohledu vhodné číst doslova: važte v každém jednotlivém případě.

Vyvažovat a respektovat ústavní práva ve vztazích mezi jednotlivci je jistě povinností orgánů aplikující právo a z nich především soudů. Nález Ústavního soudu však mlčky otevírá i otázku širší: nakolik mají stejnou povinnost i jednotlivci samotní? Nakolik má osoba A povinnost respektovat a chránit základní práva osoby B? Vezmeme-li si třeba právo na život, plyne zákaz pro osobu A úmyslně usmrtit osobu B z čl. 6 odst. 1 LPS nebo pouze z § 219 odst. 1 Trestního zákona? Nebo z obou ustanovení? Stejný problém je patrný v otázce konfliktu mezi svobodou slova a ochranou osobnosti. Omezuje se povinnost osoby A vůči osobě B pouze na povinnost svými výroky nezasahovat do osobnostních práv osoby B v rozporu s § 11 an. ObčZ nebo má osoba A vůči osobě B povinnost širší, tedy zahrnující též ochranu osobnosti osoby B podle čl. 10 LPS?

Naznačený problém se týká širší otázky horizontálního „přímého účinku“ české Ústavy a Listiny. Představitelné modely vnitrostátního působení ústavních norem jsou různé. Od popření jakéhokoliv přímého účinku ústavy, přes pouze vertikální přímý účinek, kdy je možné se ústavního textu dovolat pouze ve vztahu jednatelc – stát, až po různé formy horizontálního přímého účinku.³¹ Je možné se domnívat, že Ústavní soud následuje jistý druh nepřímého horizontálního účinku, který je představován teorií „prozařování“.³² Orgány státní moci mají povinnost „[...] interpretovat a aplikovat právo pohledem ochrany základních práv a svobod. V individuálních věcech to znamená povinnost soudů interpretovat jednotlivá zákonná ustanovení, v první řadě z pohledu účelu a smyslu ochrany ústavně garantovaných základních práv a svobod.“³³

Ústavní soud je v této otázce pod rozpoznatelným vlivem německé doktríny a německého Spolkového ústavního soudu a jeho teorie působení „vzařování“ (*Austrahlungswirkung*).³⁴ Robert Alexy rozeznává, v teoretické rovině, tři druhy horizontálního účinku ústavy – nepřímý, přímý a zprostředkovaný prostřednictvím práv jednotlivců vůči státu.³⁵ Nepřímý horizontální účinek by odpovídal situaci, kdy zákaz A usmrtit B sice plyne z § 219 odst. 1 TrZ, rozsah povinnosti a její výklad je ale ovlivněn čl. 6 odst. 1 LPS. Přímý účinek by znamenal, že zákaz A usmrtit B plyne přímo z LPS a B (či tedy lépe řečeno jeho pozůstalí) se mohou domáhat soudní ochrany ústavního práva přímo před obecnými soudy. Zprostředkované působení ústavních práv ve vztazích

²⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 4. 2003, č. j. 28 Cdo 2194/2002.

³⁰ Obsažený, dle citace Nejvyšším soudem, ve Sborníku III. Nejvyššího soudu, SEVT, Praha 1980, s. 172–195.

³¹ Srov. rozbor v *Stone Sweet, A. Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000, na s. 95 a 116–117.

³² Srov. např. sp. zn. II. ÚS 30/03 [Sb. n. u. US sv. 34, nálezh č. 95, s. 27], I. ÚS 185/04 [Sb. n. u. US sv. č. 34, nálezh č. 94, s. 19], I. ÚS 555/03 [Sb. n. u. US sv. č. 33, nálezh č. 83, s. 303] či III. ÚS 26/03 [Sb. n. u. US sv. č. 32, nálezh č. 22 s. 201].

³³ Citováno dle I. ÚS 367/03, zatím nepublikováno.

³⁴ Jedná se o ustálenou pozici Spolkového ústavního soudu, v judikatuře často opakovanou. Srov. např. BverfGE 7, 198 (207) – „Lütth“, BVerfGE 30, 173 (187) – „Mephisto“ či BverfGE 34, 269 (280) – „Soraya“.

³⁵ Alexy, R. *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt: Suhrkamp Verlag 1991. Citováno dle anglického překladu „A Theory of Constitutional Rights“, Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 355 an. Viz též *Dreier, H.* (Hrsg.) *Grundgesetz. Kommentar. Band I (Artikel 1–19)*. Mohr Siebeck 1999, na s. 66 an či *Von Münch, L., Kunig, P.* (Hrsg.) *Grundgesetz – Kommentar. Band I (Präambel bis Art. 19)*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 2000, na s. 38 an.

mezi jednotlivci se děje přes stát – B v tomto modelu neodvozuje vůči A žádná přímo vynutitelná práva z ústavy samotné, má ale právo vůči státu, aby stát garantoval ochranu jeho práv vytvořením odpovídajícího právního rámce. V diskutovaném modelu by to znamenalo právo B vůči státu, kterému by odpovídala povinnost státu přijmout trestní legislativu, která by zakazovala A usmrtit B.

Alexy nicméně sám poznamenává, že představované modely povedou v aplikační praxi často ke stejným výsledkům.³⁶ Všechny tři postupy obsahují stejné konečné stádium vyvažování jednotlivých konfliktních zájmů ve vztazích mezi jednotlivci. V čem se však můžou jednotlivé postupy lišit jsou otázky procesní. Jestliže bychom přijali za vlastní, po vzoru německého Spolkového ústavního soudu, teorii nepřímého horizontálního účinku, jednotlivci by se nemohli obrátit přímo na obecný soud a žádat, aby mu přiznal na základě ústavního ustanovení nějaké právo či nařídil jinému jednotlivci poskytnout určité plnění. Ke stejnému výsledku lze ale dojít ústavně-konformním výkladem práva podústavního, kdy se jednotlivci domáhá ochrany na základě podústavních předpisů.

Většinová německá doktrína se nicméně shoduje na tom, že Spolkový ústavní soud vychází z nepřímého horizontálního účinku základních práv.³⁷ V praxi se tedy jedná o druh ústavně konformního výkladu všech podústavních předpisů, kdy všechny orgány aplikující právo mají povinnost vykládat veškeré podústavní předpisy, především tedy neurčité právní pojmy, v souladu se Základním zákonem. To je důsledkem vnímání ústavních práv jako objektivního hodnotového řádu, který působí na veškeré platné právo,³⁸ či řečeno poetičtěji, se „prozařuje“ do všech oblastí platného práva.

Lze se ale v jednotlivém případě „prozářit“ až k uložení povinnosti jednotlivci ve vztahu k jinému jednotlivci na základě Ústavy samotné? V teoretické konstrukci nepřímého horizontálního účinku ne, v praxi ano. Konstrukce nepřímého horizontálního účinku trvá na tom,

že povinnost je nadále ukládána na základě zákona, který však byl modifikován ústavně konformním výkladem. Právě případ paní Vondráčkové je však příkladem, kdy mělo „prozáření“ svobody slova do Občanského zákoníku za následek uložení povinnosti paní Vondráčkové *de facto* – totiž povinnosti strpět zásah do svého práva na ochranu osobnosti. Ústavně konformní výklad tak znatelně pozměnil obsah podústavních předpisů.

Požadavek „prozařování“ a stanovení přímého účinku Ústavy pak má za následek také určitou decentralizaci kontroly ústavnosti. Co Ústavní soud žádá po soudech obecných je aplikovat Ústavu, Listinu a ústavní principy samostatně v každém jednotlivém případě. Všechny obecné soudy se tak stávají soudy ústavními, lépe řečeno Ústavní soud je požadavkem „prozařováním“ proměňuje ve své vlastní miniatuře.³⁹

Závěrem

Článek množství témat otevřel, aniž by na ně dal jasnou odpověď. V tomto ohledu nicméně zrcadlí mladou judikaturu Ústavního soudu, která se rozhodnutím v případě Rejžek/Vondráčková dostává do oblastí neprobádaných. Článek proto mohl jen ztěžít dát odpověď na otázky, které budou vyžadovat desetiletí soudního tance mezi vejci. Jak ale ukazuje sám nález Ústavního soudu, při hledání odpovědi na některé z naznačených otázek je rozumné se inspirovat tam, kde se s podobnými problémy potýkají již po desetiletí.

³⁶ Alexy, R. A Theory of Constitutional Rights. Oxford : Oxford University Press, 2002, s. 357.

³⁷ „Mittelbare Drittwirkung“ – viz. Dreier, H. (Hrsg.) Grundgesetz. Kommentar. Band I (Artikel 1–19). Mohr Siebeck 1999, na str. 68 (marg. č. 59).

³⁸ BverfGE 7, 198 (205) – „Lütth“, blíže viz. Von Münch, I., Kunig, P. (Hrsg.) Grundgesetz – Kommentar. Band I (Präambel bis Art. 19.). München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 2000, na s. 38 (marg. č. 28).

³⁹ Tuto myšlenku v případě soudní politiky Spolkového ústavního soudu rozebírá Stone Sweet, A. Governing with Judges : Constitutional Politics in Europe. Oxford : Oxford University Press, 2000, na str. 117 a 122 an.

ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU ČR

117. Ke kolizi práva na bydlení s právem vlastnickým – extenzivní výklad důvodů pro přechod nájmu

§ 706 odst. 1 ObčZ

čl. 4 odst. 4, čl. 11 odst. 1, čl. 36 odst. 1, čl. 37 LPS

Ustanovení § 706 odst. 1 ObčZ omezuje smluvní volnost vlastníka bytového domu v užívání jeho věci. Účelem tohoto rozsáhlého omezení je ochrana faktických nájemníků, které pojila s nájemcem velmi úzká vazba, což se mj. projevilo tím, že s ním trvale žili před jeho smrtí, a kteří se tak spoléhali na zajištěnost své potřeby a nemohou ji „ze dne na den“ uspokojit jinak. Toto omezení však nesmí být zneužíváno k účelům jiným, např. k získání výhodného bydlení účelovým jednáním, jež naplní díkci, ale nikoli účel omezujícího ustanovení.

Z hlediska čl. 4 odst. 4 a čl. 11 odst. 1 LPS je nepřijatelné, aby ustanovení § 706 odst. 1 ObčZ po-

skytovalo ochranu zde vyjmenovaným příbuzným nájemníka, kteří tuto výjimečnou možnost využijí v rozporu s úzce vymezeným účelem tohoto ustanovení. Soudy jsou ústavně zavázány pečlivě prověřovat, zda osoba tvrdící splnění podmínek přechodu nájmu nezneužívá zákon na újmu vlastníka.

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 1. 6. 2005, sp. zn. IV. ÚS 8/05, ve věci ústavní stížnosti R. K. proti usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 10. 2004, č. j. 26 Cdo 429/2004-93, proti rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 3. 4. 2003, č. j. 22 Co 58/2003-72, a proti rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 27. 11. 2002, sp. zn. 11 C 6/2002, kterým byla zamítnuta žaloba na vyklizení bytu

Výrok: I. Porušením práva na spravedlivý proces garantovaného čl. 36 odst. 1 LPS, došlo usnesením Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 10. 2004, č. j. 26 Cdo 429/2004-93, rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 3. 4. 2003, č. j. 22 Co 58/2003-72, a rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 27. 11. 2002, sp. zn. 11